

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Василь Стефаник

КАМІННИЙ ХРЕСТ

Новели

Нелегко читати новели В. Стефаніка, тому що він,
за словами класика, пише «коротко, сильно
і страшно». Але їх треба-таки читати, співпережи-
ваючи. Бо лише так, боліючи разом з автором та
героями його творів, не даємо закрубити й
зачерствіти нашим душам і серцям, залишаючи
їх відкритими для добра, співчуття й милосердя.
Книжка для тих, хто не байдужий
до світу.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, Україна. У випадку претензій звертатися:
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com
Збут: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20
Книга поштою: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62
mail@bohdan-books.com
м. Київ: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

КАМІННИЙ ХРЕСТ

I

Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, відтоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашильник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею. Нашильника не потребував, бо лівою рукою спирав, може, ліпше, як нашильником.

То як тягнули снопи з поля або гній у поле, то однако і на коні, і на Івані жили виступали, однако їм обом під гору посторонки моцувалися¹, як струнви, і однако з гори волочилися по землі. Догори ліз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. Згори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил, як ланцюгом із синьої сталі.

Не раз ранком, іще перед сходом сонця, їхав Іван у поле пільною² доріжкою. Шлеї не мав на

¹ *Моцуватися* — натягуватися.

² *Пільний* — польовий.

собі, лише йшов із правого боку і тримав дишель як би під пахвою. І кінь, і Іван держалися крепко, бо оба відпочали через ніч. То як їм траплялося сходити з горба, то бігли. Бігли в долину і лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових. Придорожнє зілля і бадилля гойдалося, вихолітувалося на всі боки за возом і скидало росу на ті сліди. Але часом серед найбільшого розгону на самій середині гори Іван починав налягати на ногу і спирав коня. Сідав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забився.

— Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван іспересердя.

— Діду Іване, а батюгов того борозного, най біжить, коли овес поїдає...

Це хтось так брав на сміх Івана, що видів його патороч¹ зі свого поля. Але Іван здавна привик до таких сміхованців і спокійно тягнув бодяк дальше. Як не міг бодяка витягнути, то кулаком його вгонив далі в ногу і, встаючи, казав:

— Не біси, вігниєш та й сам віпадеш, а я не маю чесу з тобою панькатися...

А ще Івана кликали в селі Переломаним. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, як би два залізні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.

Як прийшов із війська додому, то не застав ні тата, ані мами, лише хатчину завалену. А всього маєтку лишив йому тато букату² горба щонайви-

¹ *Патороч* — клопіт, морока.

² *Букатка* — крихта, шматочок.

щого і щонайгіршого над усе сільське поле. На тім горбі копали жінки пісок, і зівав він ярами та печерами під небеса, як страшний велетень. Ніхто не орав його і не сів і межі ніякої на нім не було. Лиш один Іван узявся свою пайку копати і сіяти. Оба з конем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком наверх. Часом на долішні ниви спадав із горба його голосний крик:

— Е-ех, мой, як тобов грєну, та й по нитці розлетиши, який же-с тежий!

Але, відай, ніколи не гримнув, бо шкодував міха, і поволі його спускав із плечей на землю. А раз вечором оповідав жінці і дітям таку пригоду:

— Сонце пражить, але не пражить, аж вогнем си-пле, а я колінкую з гноем наверх, аж шкіра з колін обскакує. Піт із-за кожного волоска просік, та й так ми солоно в роті, аж гірко. Ледви я добивси на гору. А на горі такий вітрець дунув на мене, але такий легонький, що аж! А підіть же, як мене за мінуту в попереці зачело ножами шпикати — гадав-сми, що минуси!

Від цієї пригоди Іван ходив усе зібганий у поясі, а люди прозвали його Переломаний.

Але хоч той горб його переломив, то політки¹ давав добрі. Іван бив палі, бив кілля, виносив на нього тверді кицки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполікували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі.

¹ Політок — врожай.

Чим старівся, тим тяжче було йому, поломаному, сходити з горба.

— Такий песій горб, що стрімголов удолину тручеє!

Не раз, як заходяче сонце застало Івана наверху, то несло його тінь із горбом разом далеко на ниви. По тих нивах залягла тінь Іванова, як велетня, схиленого в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою тінь і говорив горбові:

— Ото-с ні, небоже, зібгав у дугу! Але доки ні ноги носе, то мус родити хліб!

На інших нивах, що Іван собі купив за гроші, принесені з війська, робили сини і жінка. Іван найбільше коло горба заходився.

Ще Івана знали в селі з того, що до церкви ходив лиш раз у рік, на Великдень, і що курей зіцірував. То так він їх научував, що жадна не важилася поступити на подвір'я і порпати гній. Котра раз лапкою драпнула, то вже згинула від лопати або від бука. Хоч би Іваниха хрестом стелилася, то не допомогло.

Та й хіба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

— Був-сми наймитом, а потім вібув-сми десіть рік у воську, та я стола не знав, та й коло стола мені їда не йде до трунку¹.

Отакий був Іван, дивний і з натурою, і з роботою.

¹ Трунок — шлунок; живлення.

II

Гостей у Івана повна хата, газди і газдині. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважилися до Канади, а старий мусив укінці податися.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видко, каменів, бо слова не годен був заговорити.

— Дєкую вам файно, газди і газдині, що-сте ні мали за газду, а мою за газдиню...

Не договорював і не пив до нікого, лиш тупо глядів навперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожне її слово головою потакував.

То як часом якась долішня хвиля викарбутить великий камінь із води і покладе його на беріг, то той камінь стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по нім маленькі фосфоричні звізди. Блимає той камінь мертвими блисками, відбитими від сходу і заходу сонця, і кам'яними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя.

Отак Іван дивився на людей, як той камінь на воду. Потряс сивим волоссям, як гривною, кованою зі сталевих ниток, і договорював:

— Та дякую вам красно, та най вам Бог дасть, що собі в него жедаєте. Дай вам Боже здоров'є, діду Михайле...

Подав Михайлові порцію, і цілувалися в руки.

— Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі, та най Господь милосердний щасливо запровадить вас на місце та й допоможе ласков своєв наново ґаздов стати!

— Коби Бог позволив... ґазди, а проше, а доцегніть же... Гадав-сми, що вас за стів пообсаджую, як прийдете на весіле синове, але інакше зробилоси. То вже таке настало, що за що наші діди та й тати не знали, то ми мусимо знати. Господа воля! А за-контентуйте ж си, ґазди, та й вібачейте за решту.

Взяв порцію горівки та підійшов д' жінкам, що сиділи на другім кінці стола від постелі.

— Тимофіхо, кумо, я хочу до вас напитиси. Дивюси на вас, та й ми, як якийсь казав, молоді літа нагадуютьси. Де, де, де-е? Ото-сте були хлопенна дівка, годна-сте були! То-сми за вами не одну нічку збавив, то-сте в данці ходили, як сновавка — так рівно! Ба, де, кумо, тоті роки наші! Ану-ко пережийте та й вібачейте, що-м на старість данець нагадав. А проше...

Глянув на свою стару, що плакала між жінками, і виймив із пазухи хустину.

— Стара, ня, на-ко тобі платину та файно обітриси, аби я тут ніяких плачів не видів! Гостий собі пилнуй, а плакати ще доста чесу, ще так си наплачеш, що очі ти витечуть.

Відійшов до ґаздів і крутив головою.

— Щось би-м сказав, та най мовчу, най шіную образи в хаті і вас яко грешних. Але рівно не дай Боже нікому доброму на жіночий розум перейти! Аді, видите, як плаче, та на кого, на мене? На мене, ґаздине моя? То я тебе вікорінував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай, бо ти сиві кіски зараз обмичу, та й підеш у ту Гамерику, як жидівка.

— Куме Іване, а лишіть же ви собі жінку, таже вона вам не воріг, та й дітем своїм не воріг, та її банно¹ за родом та й за своїм селом.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріть анідзелень! То її банно, а я тудя з віскоком іду?!

Заскреготав зубами, як жорнами, погрозив жінці кулаком, як довбнею, і бився в груди.

— Озмій та вгатій ми сокиру отут у печінки, та, може, той жовч пукне, бо не вітримаю! Люди, такий туск, такий туск, що не памнетаю, що си зо мнов робить!

III

— А проше, ґазди, а озміть же без царамонії та будьте вібачні, бо ми вже подорожні. Та й мені, старому, не дивуйтеси, що трохи втираю на жінку, але то не задурно, ой, не задурно. Цего би ніколи не було, якби не вона з синами. Сини, уважєете,

¹ Банно — жаль.

письменні, так як дістали якесь письмо до рук, як дістали якусь напу¹, та як підійшли під стару, та й пилили, пилили, аж перерубали. Два роки нічо в хаті не говорилось, лиш Канада та й Канада. А як ні дотиснули, як-єм видів, що однако ні муть отут на старість гризти, як не піду, та й єм продав щодо крішки. Сини не хоче бути наймитами після мої голови та й кажуть: «Ти наш тато, та й заведи нас до землі, та дай нам хліба, бо як нас розділиш, та й не буде з чим киватиси». Най їм Бог допомагає їсти тот хліб, а мені однако гинути. Але, ґазди, де мені, переломаному, до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кості дрихлаві, що заки їх рано зведеш докупи, то десіть раз йойкнеш!

— То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте. А може, як нам дорогу покажете, та й усі за вами підемо. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народа здержіти та й кількі біді вітримати. Мужик не годен, і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема, і пшениці нема. А податки накипають: що-с платив лева, то тепер п'єть, що-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой, ззолили нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати. Але колись на ці землі буде покаянїє, бо нарід поріжеси! Не маєте ви за чим банувати!..

— Декую вам за це слово, але єго не приймаю. Певне, що нарід поріжеси. А то ж Бог не гніваєси

¹ *Напа* — карта географічна.

на таких, що землю на гиндель пускають? Тепер нікому не треба землі, лиш викслів та банків. Тепер молоді ґазди мудрі настали, такі фаєрмани¹, що за землев не згоріли. А дивіть-ко си на ту стару скрипку, та пускати її на гиндель?! Таже то душлага верба, кини пальцем, та й маком седе! Та гадаєте, що вона зайде на місце? От, перевернеси десь у окіп та й пси розтегнуть, а нас поженуть далі і подивитися не дадуть! Відки таким дітем має Бог благословити? Стара, а суди ж!

Прийшла Іваниха, старенька і сухонька.

— Катерино, що ти собі, небого, у свої голові гадаєш? Де ті покладу в могилу? Ци риба ті має з'їсти? Та тут поредні рибі нема що на один зуб узети. Аді!

І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра та кості. Кудя цему, ґазди, йти з печі? Була-с поредна ґаздиня, тежко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібраласи. Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!

І показав їй через вікно могилу.

— Не хотіла-с іти на цу Канаду, то підемо світами і розвіємоси на старість, як лист по полі. Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпрощитися. Так, як слуб-сми перед ними брали, та так хочу перед ними віпрощитися з тобов на смерть. Може, тебе так кинуть у

¹ Фаєрман — тут: крутій.

море, що я не буду видіти, а може, мене кинуть, що ти не меш видіти, та прости ми, стара, що-м ти не раз догорив, що-м, може, ті коли скривдив, прости мені і перший раз, і другий раз, і третій раз.

Цілувалися. Стара впала Іванові на руки, а він казав:

— А то ті, небого, в далеку могилу везу...

Але сих слів уже ніхто не чув, бо від жіночого стола надбіг плач, як вітер, що з-поміж острих мечів повіяв та всі голови мужиків на груди похилив.

IV

— А тепер ступай собі, стара, межи ґаздині та пильнуй, аби кожду своє дійшло, та напийси раз, аби-м ті на віку видів п'єну.

— А вас, ґазди, я ще маю на два гатунок¹ просити. Десь, може, сини пустє в село на пошту, що нас із старов уже нема. Та би-м просив вас, аби-сте за нас наймили служебку та й аби-сте си так, як сьогодні, зійшли на обідець та віказали очинаш за нас. Може, пан Бог менше гріха припише. Я гроші лишу Якові, бо він молодий та й слухний чоловік, та не сховає дідів ґрейцір.

— Наймемо, наймемо і очинаш за вас вікажемо...

¹ *Гатунок* — тут: твердження.